

LA XARXA INTERGENERACIONAL I LA INFLUÈNCIA DE LA COVID-19

La xarxa intergeneracional i la influència de la COVID-19

Sofía Valiente Teruel

Resum

Aquest article abasta la temàtica de la xarxa intergeneracional, la seva importància i la influència de la COVID-19 en les relacions entre avis i nets a Espanya. És un resum del contingut d'un treball de fi de grau d'Educació Social.

Hem obtingut la informació necessària a partir de dues vies d'estudi. La primera ha consistit a seleccionar les aportacions d'autors que havien investigat la temàtica anteriorment. L'altra són deu entrevistes a avis cuidadors i a nets que han estat criats pels avis, amb la finalitat de completar la informació recollida d'una manera més qualitativa i acostar-nos a la realitat des de la perspectiva dels protagonistes.

Resumen

Este artículo abarca la temática de la red intergeneracional, su importancia y la influencia de la COVID-19 en las relaciones entre abuelos y nietos en España. Es un resumen del contenido de un trabajo de fin de grado de Educación Social.

Se ha obtenido la información necesaria a partir de dos vías de estudio. La primera ha consistido en seleccionar las aportaciones de autores que habían investigado la temática anteriormente. La otra son diez entrevistas a abuelos cuidadores y nietos que han sido criados por aquellos, con el fin de completar la información recogida de una manera más cualitativa y acercarnos a la realidad desde la perspectiva de los protagonistas.

1. Introducció

Aquest treball se centra en la importància de la xarxa intergeneracional, el paper que tenen els avis cuidadors i com aquest rol ha estat influenciat o modificat a causa de la COVID-19, sobretot durant el període de confinament i a tot l'Estat.

Entorn de la justificació, en primer lloc, com diuen Porcel et al. (2021), Espanya és un dels països on hi ha més gent gran. En segon lloc, per comprendre la importància de la xarxa intergeneracional, Badenes i López (2011) afirmen que els avis són el punt de suport imprescindible en l'atenció dels nets de les famílies europees, concretament a Espanya, ja que un de cada quatre avis que tenen nets se'n fan càrrec. Es calcula que la mitjana d'hores diàries que els avis espanyols dediquen a atendre els nets és de set, dues més que la mitjana europea.

La COVID-19 és definida com una pandèmia mundial que afecta tota la població, però no a tothom de la mateixa manera. La gent gran és un grup especialment vulnerable (Pinazo, 2020) i és per aquest motiu que els experts parlen de l'emergència geriàtrica de la pandèmia. L'OPS (2020) també coincideix que les persones grans són les que s'han vist més afectades per la situació actual, ja que tenen un sistema immune més dèbil i la majoria tenen una o més malalties cròniques i problemes cardiovasculars o pulmonars. Així doncs, el 68% d'hospitalitzats per coronavirus a Espanya han estat persones de més de 60 anys i han representat el 95% dels morts d'aquesta pandèmia (Porcel et al., 2021).

Pel que fa a les conseqüències de la COVID-19 entre la gent gran, la salut psicològica i emocional n'ha estat afectada i han canviat molts aspectes de la seva vida quotidiana (manera de treballar, relacionar-se, gestionar el temps lliure o oci, etc.). Així mateix, ha canviat la concepció que tenim d'altres grups de la població i han augmentat algunes conductes discriminatòries, per exemple, envers la gent gran. Hi ha investigacions recents que assenyalen que ha incrementat de manera notable edatisme i que hi han tingut un paper important les xarxes socials i els mitjans de comunicació, els quals s'han referit a aquest col·lectiu en termes incorrectes i despectius (Pinazo, 2020).

A partir d'aquesta investigació, podem observar que el paper dels avis a Espanya és rellevant i que possiblement s'haurà vist afectat per la COVID-19. Volem analitzar l'impacte que ha tingut aquesta pandèmia mundial sobre les famílies, la seva organització i xarxa de suport.

2. Objectius

Els objectius principals d'aquest treball són dos. Un és conèixer en profunditat la importància de la xarxa intergeneracional, posant èmfasi en la relació entre avis i nets, i l'altre és analitzar com hi ha influït la COVID-19.

Els objectius específics són: analitzar el paper que desenvolupen els avis cuidadors en relació amb els nets i les seves funcions principals; estudiar com és la relació entre avis i nets a Espanya; analitzar la percepció que tenen els avis de la seva relació amb els nets, i a la inversa, i estudiar com ha influït la COVID-19 en aquesta relació.

3. Metodologia

En primer lloc, s'ha fet una cerca bibliogràfica i anàlisi documental. En aquest cas, l'àmbit d'estudi han estat principalment les relacions intergeneracionals, la seva importància i com s'han vist afectades per la COVID-19.

Els descriptors que s'han aplicat en la cerca bibliogràfica han estat diversos, i destaquen els següents: xarxa generacional, relacions intergeneracionals, relacions avis-nets, avis cuidadors, rols dels avis, funcions dels avis, relacions intergeneracionals i COVID-19, xarxa generacional i COVID-19, etc.

L'interval temporal que abraça la revisió comprèn els anys 2000 a 2021. Les fonts seleccionades corresponen a revistes de l'àmbit científic, psicològic i social; articles, tesis doctorals, treballs de fi de grau, capítols de llibres, i altres investigacions fetes per autors espanyols i estrangers.

Amb la finalitat de completar la informació recollida, s'ha fet una investigació qualitativa que ha consistit en dues entrevistes: una, per conèixer la visió dels avis cuidadors, i l'altra, per conèixer la percepció dels nets.

La mostra de les entrevistes és de deu subjectes. Els participants són tres àvies i dos avis que tenen entre 65 i 75 anys, i tres netes i dos nets, que tenen entre 14 i 22 anys. Els avis havien estat cuidadors i els nets havien estat criats pels avis durant, com a mínim, cinc anys. També era imprescindible que els entrevistats no patissin cap patologia que fos un impediment per seguir l'entrevista, que entenguessin amb claredat l'idioma i que mostressin interès per participar en l'estudi.

4. Estructura i desenvolupament dels continguts

4.1. Concepte i importància de la xarxa intergeneracional a Espanya

En primer lloc, Sánchez (citada per Marco, s/d) afirma que «la clau del concepte no és que les generacions estiguin juntes, sinó que es relacionin, que interactuïn, que es creuin entre si. El que és interessant és promoure relacions que repercutixin en una millora tant dels membres de les generacions com de les comunitats».

A més, en relació amb la situació d'Espanya, Hantrais (2004) fa referència a la política familiar lligada a un segon pla i no a una qüestió cultural, sinó a un model social familiarista basat en el treball masculí i la cura com a funció de la dona (esmentat per Salido i Moreno, 2007). Aquest model també assigna obligacions a la família en l'assistència i la cura dels membres en qualsevol mena de dependència, i l'Estat actua únicament amb suport econòmic, no amb administracions locals o regionals (Gomila i Pascual, 2012).

Per una altra banda, actualment, segons Vazzano (2020), les famílies es desenvolupen en escenaris d'interaccions intergeneracionals múltiples, és a dir, hi ha una vinculació

entre els subjectes que pertanyen a generacions diverses, en què predominen les que relacionen avis i nets.

4.2. El rol dels avis

En primer lloc, les funcions dels avis són diverses, depenent de la implicació que tenen en la criança i educació dels nets, i també el seu reconeixement formal i legal (Gomila i Pascual, 2012). En aquest sentit, Pinazo i Ferrero (2003) fan una classificació del rol dels avis:

- Rol definit: avis que cuiden els nets de manera puntual, esporàdica i relacionada amb l'oci i el foment de les relacions familiars.
- Rol difuminat (o avi cangur): avis que tenen un rol poc clar o poc definit, ambigu. Duen a terme serveis de cura durant períodes de temps prolongats, però no tenen responsabilitat legal.
- Rol parental: avis que assumeixen la guarda quotidiana dels nets i també la tutela.
- Rol actitudinal: abraça lleis i normes que regulen els drets i obligacions dels avis.
- Rol simbòlic: el significat que els avis mateixos atribueixen al seu rol.
- Rol conductual: activitats que els avis comparteixen amb els nets.
- Rol afectiu: satisfacció dels avis associada o relacionada amb el rol.

Una aproximació a la relació entre els avis i nets en temps de la COVID-19

Entrevistes als avis

Pel que fa a la COVID-19 i a la influència que ha tingut en les relacions intergeneracionals, algunes de les dades més rellevants aportades per les entrevistes són:

- Tots els entrevistats afirmen que la relació amb els nets s'ha vist afectada, no de manera negativa, però sí que ha canviat, sobretot en el període de confinament.
- Predominen els canvis en la manera de comunicar-se: han disminuït les visites i han augmentat les telefonades i videotelefonades.
- El 60% afirma que la relació amb els nets s'ha reforçat en el període de confinament i que actualment és més bona i estreta.
- Emocionalment, tots els avis confirmen que la pandèmia ha estat una situació difícil de dur.

- La meitat dels avis aprofundeixen en la resposta i afirmen que s'han sentit afectats per la situació, fins i tot deprimits, i esmenten el sentiment de soledat.

Entrevista als nets

Pel que fa a la COVID-19 i a la influència que ha tingut en les relacions intergeneracionals, algunes de les dades més rellevants aportades per les entrevistes són:

- Tots els entrevistats afirmen que la relació amb els avis s'ha vist afectada, no de manera negativa, però sí que ha canviat, sobretot en el període de confinament, i aporten testimonis semblants als dels avis.
- Predominen els canvis en la manera de comunicar-se: han disminuït les visites i han augmentat les telefonades i videotelefonades.
- El 60% afirma que la relació amb els nets s'ha reforçat en el període de confinament i que ara és més bona i estreta que mai. Han augmentat el nombre de visites.
- Emocionalment, tots confirmen que la pandèmia ha estat una situació difícil.
- Un 40% confirma haver-ho passat molt malament en el període de confinament, ja que va enyorar molt els avis.

5. Discussió i conclusions

En primer lloc, quant a la relació entre avis i nets, podem observar que, a les entrevistes, tant els avis com els nets la valoren d'una manera molt positiva, i la qualifiquen de «molt bona i estreta». En les respostes, predomina l'estima i la part afectiva d'aquestes relacions, fins i tot s'hi refereixen com a «amor incondicional». En aquest sentit, coincideixen amb Noriega (2015) quan afirma que actualment aquest tipus de relacions són de caràcter més simètric, en les quals predomina l'expressió i l'intercanvi d'estimació i d'amor. Així mateix, hi ha similituds amb Balaguer (2020) quan diu: «Si existeix l'amor incondicional, un context en el qual es podria trobar és en el de les relacions familiars. No necessàriament ni sempre en totes, però sí en algunes, especialment en aquelles que vinculen avis i nets».

La majoria dels participants també manifesten que estan satisfets amb les relacions intergeneracionals que tenen. És el resultat que també expressen Rodríguez i Español (2014), els quals confirmen que predominen les relacions positives, d'estima i de respecte per ambdues parts.

En aquest sentit, és important tenir en compte també els inconvenients. Hi ha entrevistats que esmenten la distància geogràfica com a barrera per establir una relació

més bona amb els nets o avis. Esmenten aquest aspecte altres autors, com Noriega i Velasco (2013), Badenes i López (2006) i Hank et al. (a Gomila i Pascual, 2012), Martínez (2017) o Luna (2018), els quals també donen importància a altres aspectes: el grau de parentiu, el gènere, l'edat d'ambdues parts, la qualitat de la relació, el nombre i ordre dels nets, l'estructura familiar i l'estat de salut (Atta-Schwartz et al., 2009; Creasey i Kaliher, 1994; Kornhaber, 1996; Pinazo i Montoro, 2004, a Noriega, 2015), o la classe social (Cherlin i Furstenberg, 1985, a Noriega, 2015).

Quant al rol dels avis, tots els avis entrevistats afirmen que assumir aquest rol no fou una decisió seva, sinó que els vingué imposat per la situació laboral dels progenitors. En aquest sentit, Vanazzo (2020) afirmava que els avis assumeixen les tasques de cura més significatives i de caràcter actiu respecte dels nets quan hi ha necessitats familiars, com poden ser absències, incompliments o impossibilitats per part dels progenitors. En aquest aspecte tornen a coincidir diversos autors, com Balaguer (2020), que confirma que pot ser que hi hagi avis que exerceixen el rol de cuidadors per sobre de les seves possibilitats amb l'única finalitat de donar suport, però que pot ser que això no els sigui gaire beneficiós. A més, Hughes et al. (2007), Sutor et al. (2011) i Xu i Chi (2018) conclouen que els avis ofereixen tota mena d'atencions als nets quan els progenitors no poden, sigui per motius laborals o malaltia, entre d'altres (Luna, 2018).

Quant a les tasques i funcions dutes a terme pels avis, tant ells com els nets coincideixen en les associades a les cures i a cobrir necessitats bàsiques (desplaçaments, alimentació, etc.), i mostren més interès per les relacionades amb l'oci i el temps lliure (jocs, esport, extraescolars, etc.). Hi ha autors que parlen de funcions. Mansilla (2017), per exemple, fa referència a les següents: «Cuidar, transmetre valors, contar històries, jugar, consentir, arbitrar quan hi ha conflictes i intervenir en moments de crisi».

Més concretament, Rico et al. (2001) destaquen: proporcionar amor incondicional i suport en moments de crisi; atencions; actuar com a model d'envelliment i de feina; transmetre valors; ser narradors d'històries; fer de mediador entre pares i fills, de confident i company de joc (Noriega i Velasco, 2013). També n'hi ha que afirmen (Megías et al., 2011) que els avis influeixen directament en el benestar emocional i econòmic dels fills, la qual cosa els converteix en una peça imprescindible del nucli familiar (a Noriega i Velasco, 2013).

Finalment, quant a la influència de la COVID-19, tots els avis entrevistats coincideixen i afirmen que la pandèmia els ha afectat emocionalment, els ha fet sentir més deprimits, i la majoria esmenten la sensació de soledat. Aquest aspecte també el confirma Balaguer (2020) quan diu que l'estat de reclusió i aïllament forçós genera conseqüències emocionals i relacionals que poden derivar en depressió i ansietat. Respecte de les vies per comunicar-se, una de les entrevistades diu: «Les videotelefonades amb la meua

neta eren el millor moment del dia. No sé què hauria fet sense aquestes estones». Balaguer (2020) corrobora aquest aspecte amb l'afirmació següent: «Definitivament, els nets contribueixen a augmentar l'estat d'ànim i l'autoestima, la qual cosa a la llarga pot suposar un increment de l'esperança de vida».

Referències bibliogràfiques

Badenes, N. i López, M. (2011). Doble dependencia: abuelos que cuidan nietos en España, Zerbitzuan. *Gizarte zerbitzuetarako aldizkaria* (Revista de servicios sociales), 49, 107-124.

Balaguer, G. (2020). Abuelos y nietos: ¿Una relación confinada? *The Conversation*. <https://theconversation.com/abuelos-y-nietos-una-relacion-confinada-138374>.

Bonete, B. (2020). Pensiones de alimentos ¿Sufrirán los abuelos las consecuencias de la pandemia? *Diario La Ley*, 9739

Chaparro, P. (2015). El derecho de relación personal de los abuelos con los nietos. Reflexiones al hilo de la STS núm. 723/2013 de 14 de noviembre. *Actualidad Jurídica Iberoamericana*, 3, 195-212.

Curcio, C. L. (2020). La vejez. Reflexiones de la postpandemia. *FUNDACOL*, 81-94.

Envejecimiento en Red (2020). Un perfil de las personas mayores en España 2020. Indicadores estadísticos básicos. *Informes Envejecimiento en Red*, 25. <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/enredindicadoresbasicos2020.pdf>

Gomila, M. A. i Pascual, B. (2012). Padrins que fan de pares: Un dret de l'infant o una obligació per a la persona gran? *Anuari de l'Envel·liment de les Illes Balears*, 164-184. http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/anuariEnvel·liment/index/assoc/2012_anuari_envel·liment_p163.d/ir/2012_anuari_envel·liment_p163.pdf.

González, J. J., Ortiz, V., Fuente, M. T. i González, E. (2008). Beneficios de las relaciones intergeneracionales. *INFAD Revista de Psicología*, 1(1), 333-343.

Hantrais, L. (2004). *Family Policy Matters. Responding to family change in Europe*. Bristol.

Herrera, V., Leal, M. i Plasencia, N. (2019). Relaciones entre nietos/as y abuelos/as en familias intactas y divorciadas. [Treball de fi de grau] Universitat de La Laguna. <https://riull.uill.es/xmlui/bitstream/handle/915/14647/Relaciones%20entre%20nietos%20y%20abuelos%20en%20familias%20intactas%20y%20divorciadas.pdf?sequence=1>.

León, A., Rodríguez, M. C. i Isis, L. (2016). Un análisis del vínculo abuelos-nietos-adolescentes. Reflexión sobre la transmisión generacional. *R. Katál, Florianópolis*, 19(2), 251-259.

Luna, S. (2018). Abuelas cuidadoras: análisis de indicadores y efectos asociados a la asunción de cuidados hacia familiares y descendientes. [Tesi doctoral.] Universitat de Sevilla] <https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/80688/Memoria%20Tesis%20Doctoral%20Sara%20Luna%20Rivas.pdf>.

Luna, S., Rivera, F. i Ramos, P. (2016). Ajuste psicológico y clasificación de mujeres cuidadoras de nietos y nietas y/o ascendientes en función de su inteligencia emocional. *Apuntes de Psicología*, 34, 161-169.

Mansilla, J. M. (2017). Significado del cuidado de los nietos. [Tesi doctoral.] Universitat Rei Joan Carles. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=226554>.

Marco, C. (s. d.). Relaciones intergeneracionales, hacia la inclusión de las personas mayores en la sociedad. Las relaciones intergeneracionales en el entorno familiar. <http://globalag.igc.org/elderrights/world/2009/intergenerationalrelations.pdf>.

Martínez, A. L. (2017). El rol de agentes educativos en los abuelos del siglo XXI: Transmisión de valores y principales factores que influyen en el grado de relación mantenida con sus nietos. *La Razón Histórica: Revista Hispanoamericana de Historia de las Ideas Políticas y Sociales*, 37, 44-76.

Martínez, A. L. M., Díaz, M. B. i Soler, J. A. C. (2019). La relevancia de los roles de los abuelos y las relaciones mantenidas con los nietos adolescentes y jóvenes: una revisión sistemática de literatura. *Revista Kairós-Gerontología*, 22(2), 93-112.

Méndez, T. (2014). *Las relaciones personales: nietos y abuelos*. [Tesi doctoral.] Universitat de les Illes Balears. http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/tesisUIB/index/assoc/Mendez_L.dir/Mendez_Lopez_Tomas.pdf.

Nelida, M. (2012). L'actual paper dels padrins en les famílies. Especialment, les relacions dels padrins amb els nets a l'empara del dret civil. *Anuari de l'Envel·liment de les Illes Balears*, 146-162. http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/anuariEnvel·liment/index/assoc/2012_anuari_enve/lliment_/p145.dir/2012_anuari_envel·liment_p145.pdf.

Noriega, C. (2015). Percepción de los abuelos de la relación con sus nietos: valores, estilos educativos, fortalezas y bienestar. [Tesi doctoral.] Universitat Complutense de Madrid. <https://eprints.ucm.es/id/eprint/31093/1/T36206.pdf>.

Noriega, C. i Velasco, C. (2013). Relaciones abuelos-nietos: Una aproximación al rol del Abuelo. *Sociedad y Utopía. Revista de Ciencias Sociales*, 41, 466-482. <http://www.sociedadutopia.es/images/revistas/41/D16.pdf>.

OPS (2020, 10 de juliol). *Las personas mayores son más vulnerables al COVID-19* [información]. OPS. <https://www.paho.org/es>.

Pérez, J., Abellán, A., Aceituno, P. i Ramiro, D. (2020). Un perfil de las personas mayores en España 2020. *Indicadores Estadísticos Básicos*, 25. EnR. <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/enred-indicadoresbasicos2020.pdf>.

Pérez, M. L., Acevedo, A. i Muñoz, J. M. (2012). Los conflictos parentales como origen de las dificultades en las relaciones abuelos-nietos: Abordaje mediacional y jurídico-forense. *Revista de Mediación*, 9, 15-25. <https://revistademediacion.com/wp-content/uploads/2013/11/Revista-Mediacion-9-02.pdf>.

Pinazo, S. i Ferrero, C. (2003). Impacto psicosocial del acogimiento familiar en familia extensa: el caso de las abuelas y los abuelos acogedores. *Revista Multidisciplinar de Gerontología*, 13(2) 89-101.

Pinazo, S. i Montoro, J. (2004). La relación entre abuelos y nietos. *Revista Internacional de Sociología*, 38, 148-150. <http://revintsociologia.revistas.csic.es/index.php/revintsociologia/article/view/257/270>.

Pinazo, S. (2020). Impacto psicosocial de la COVID-19 en las personas mayores: problemas y retos. *Revista Española de Geriatria y Gerontología*, 55, 249-252. <https://www.sciencedirect.com/sdfe/pdf/download/eid/1-s2.0-S0211139X20300664/first-page-pdf>.

Porcel, A., Badanta, B., Barrientos, S. i Lima, M. (2021). Personas mayores, dependencia y vulnerabilidad en la pandemia por coronavirus: emergencia de una integración social y sanitaria. *Enfermería clínica*, 31(1), 18-23.

Prada, A. i Novo, R. (2016). ¿Cómo perciben los nietos adultos las relaciones con sus abuelos? *Psicología y Educación: Presente y Futuro*, 2119-2127. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/64232/1/Psicologia-y-educacion_252.pdf.

Rico, C., Serra, E., Viquer, P. i Meléndez, J. C. (2000). Las relaciones abuelos-nietos al final del milenio: La visión de los niños. *Geriatría*, 16(9), 33-39. https://www.researchgate.net/profile/Paz-Viquer/publication/267300488_Las_relaciones_abuelos-nietos_al_final_del_milenio_la_vision_de_los_ninos/links/547300280cf216f8cfae9472/Las-relaciones-abuelos-nietos-al-final-del-milenio-la-vision-de-los-ninos.pdf.

Rodríguez, A. i Español, W. (2014, 30 abril). Abuelos y nietos, un espacio de cooperación intergeneracional en valores. *Educación y Territorio* Vol. 4 (7), 109-124. <https://www.jdc.edu.co/revistas/index.php/reYTE/article/view/132/128>.

Salido, O. i Moreno, L. (2007). Bienestar y políticas familiares en España. *Política y Sociedad*, 44(2), 101-114.

Sanz, R., Mula, J. M. i Moril, R. (2011). *La relación abuelos-nietos-escuela: una excusa o una necesidad*. XII Congrés Internacional de Teoria de l'Educació. Universitat de Barcelona. <https://www.cite2011.com/Comunicaciones/Familias/142.pdf>.

SHARE (2021). *Contexto familiar: Redes sociales y relaciones con hijos y nietos*. https://www.share.cemfi.es/exploracion_de_datos.asp?menu=33.

Triadó, C. i Villar, F. (2000). El rol del abuelo: cómo perciben los abuelos las relaciones con sus nietos. *Revista Española de Geriátría y Gerontología*, 35(2), 31-36. https://observatorio.campus-virtual.org/uploads/30895_Triado-et-al_REGG2000_Rol-abuelos.pdf.

Vazzano, F. (2020). La protección de las relaciones intergeneracionales entre nietos y abuelos en el Código Civil y Comercial. Consideraciones a partir de una lectura transversal. *Revista Anales de la Facultad de Ciencias Jurídicas y Sociales. Universidad Nacional de La Plata*, 50, 1-13. <https://revistas.unlp.edu.ar/RevistaAnalesJursoc/article/view/9678/10070>.

Vigalondo, E. (2018). *Estudio de cómo perciben los niños de primaria los valores que les transmiten sus abuelos*. [Treball de fi de grau.] Universitat de Cantàbria. <https://repositorio.unican.es/xmlui/bitstream/handle/10902/16009/VigalondoOrtizElia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Autora

SOFÍA VALIENTE TERUEL

Mallorca (1998). Graduada en Educació Social a la Universitat de les Illes Balears (2021). Inscrita al Màster en Investigació i Intervenció Psicoeducativa, també a la Universitat de les Illes Balears. Actualment treballa en un pis tutelat de l'entitat AMADIBA amb joves amb cert grau de discapacitat intel·lectual i problemes de conducta.